

ISSN 2335-0121

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА XI

БРОЈ 11

БЕОГРАД

2023

ISSN 2335-0121

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА XI

БРОЈ 11

Примљено на IX скупу Одељења језика и књижевности
од 27. децембра 2022. године

Уредник
академик
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД
2023

САДРЖАЈ

<i>Пројекат Јагар – шта је познато? / уредници Владимир Стевановић, Бојдан Шолаја, Велимир Радомировић</i>	<i>11</i>
<i>Законик цара Стефана Душана. Књ. 5, Румунски превод Законика цара Стефана Душана и Епителијној номоканона (1776) / уредници Косија Чавошки, Ђорђе Бубало</i>	<i>47</i>
<i>Крај раја, Срби и стварање Југославије : зборник радова са међународној научној скупи одржаној 29–30. новембра 2018. / уредник Михаило Војводић</i>	<i>59</i>
<i>Резултати досадашњих и правци будућих истраживања српских народних говора Косова и Метохије / главни уредник Зоран Кнежевић ; уредници Радивоје Младеновић, Предраг Пийер</i>	<i>73</i>
<i>Косовско-метохијски зборник. 8 / уредник Драган Војводић</i>	<i>73</i>
<i>Традиционално архиепископско наслеђе у региону Сјаре њланине : архиепископска која нестала / Горица Б. Љубенов ; уредник Милан Лојаница</i>	<i>87</i>
<i>На катинама Констинтининоља : Русија и балканско њпшање у 19. веку / Славенко Терзић</i>	<i>97</i>
<i>Милош Н. Бурић – класично наслеђе на размеђи традиционалној и модерној : зборник научној скупи одржаној 21. децембра 2017. у САНУ и на Филозофском факултету Универзитета у Београду / уредник Злата Бојовић</i>	<i>109</i>

Законик цара Стефана Душана. Књ. 5, Румунски превод Законика цара Стефана Душана и Епитимијног номоканона (1776) / уредници Коста Чавошки, Ђорђе Бубало. – Београд : САНУ, 2021

Говорили: академик Коста Чавошки
проф. др Ђорђе Бубало
др Биљана Сикимић

У Београду, уторак 5. април 2022. у 13 часова

ЦАРСКИ ЗАКОНИК

Поштовани Председниче и остали часници, чланови и гости САНУ, срдачно вас поздрављам и отварам 185. нашу Трибину, прву у овој години, због познатих сметњи, у нади да у нашем раду никаквих сметњи неће бити у наредним сусретима око нових књига и зборника.

Допустите да саопштим неколико уводних напомена.

Недавно смо објавили десети по реду годишњак Трибине Библиотеке САНУ са текстовима о свим издањима која смо приказали у 2021. години. Од данас до половине јуна имаћемо седам програма. Почињемо окретањем пажње на велику серију у којој је научно презентовано 26 преписа Душановог законика. Тај посао је од националног значаја и остварује се у Одељењу друштвених наука.

Књигу пред нама су уредили академик Коста Чавошки и проф. др Ђорђе Бубало, а с њима ће о заједничком раду говорити др Биљана Сикимић, научни саветник Балканолошког института САНУ.

(Реч уредника Трибине)

М. В.

него и саму идеју српске државности, и то на подручју нама тада туђе државе. А да би се то постигло, требало је сачувати не само српско историјско памћење него и изразите симболе српске самосвести и државности, почев од Душановог законика па до Косовског завета.

На самом крају нешто ћу рећи и о уваженим колегама захваљујући чијем мукотрпном раду је ова пета књига Законика Цара Стефана Душана изашла на видело. Стручну групу која је написала уводне и пратеће студије, рашчитала и транскрибовала румунску и српску верзију правних текстова, сачинила преводе на савремени српски и помоћне прилоге чинили су: проф. др Ђорђе Бубало, др Моника Хуцану, др Биљана Сикимић, проф. др Виктор Савић и проф. др Адина Кирила. Поврх свега, др Биљана Сикимић редиговала је читање румунског текста у оригиналној ћириличној ортографији и латиничној транскрипцији, као и поглавље с коментарима; проф. др Виктор Савић и проф. др Ђорђе Бубало извршили су стилску и језичку редакцију српског превода са румунског; проф. др Виктор Савић прочитао је рукопис читаве књиге и дао низ запажања и предлога за њено побољшање, а уредничку редакцију свих прилога извршио је проф. др Ђорђе Бубало. Доцент др Мирјана Ђорковић превела је с румунског језика на српски студију Адине Кириле и Монике Хуцану о језику румунског превода Душановог законика и Епитимијиног номоканона.

Посебну захвалност дугујемо др Ђурици Крстићу, почившем члану Одбора за изворе српског права (1924–2018), који је направио снимке страница с текстом Душановог законика и Епитимијиног номоканона из овог рукописа у Библиотеци Румунска академије.

Пред вама је још један препис Душановог законика, који ће се помињати и проучавати докле год српског народа буде било.

Ђорђе Бубало

ДУШАНОВ ЗАКОНИК КОД РУМУНА У XVIII ВЕКУ

Од 1905. године, у Библиотеци Румунске академије наука у Букурешту (Одељење рукописа и ретких књига, Збирка румунских рукописа) чува се зборник разноврсног садржаја, писан ћирилицом на румунском језику. Према запису писара, који није оставио своје име, преписивање рукописа окончано је 10. октобра 1776. У њему се, поред дела филозофског карактера, романа о Александру Великом, родољубивих песама, налази и препис Душанова законодавства млађе редакције, извод из такозваног Павловљевог Епитимијиног номоканона и почетак српског

летописа. Записи из разних времена, расути по рукопису, дају поуздану основу за закључак да се користио на подручју Темишварске епархије Карловачке митрополије. Штавише, сва је прилика да је ту и настао, у време темишварског епископа Мојсија Путника.

Одакле потреба да се споменик српског средњовековног права, додуше у својој позној преради, преведе на румунски језик почетком последње четврти XVIII века? И пре тога, у подручјима које је насељавао румунскојезички живаљ било је старијих рукописа Душанова законика, али они ту нису настали, писани су српским језиком, а обрели су се знаним и незнаним путевима у манастирима који су им подарили име – Ходош и Бистрица. Под јурисдикцијом карловачких митрополита у XVIII веку се налазила сразмерно густа популација румунскојезичког становништва, и то у банатским епархијама – Вршачкој и Темишварској – затим у Арадској епархији, а временом је та надлежност проширена и на Румуне у Ердељу, Олтенији и Буковини. Што се иде ближе источним границама Карловачке митрополије, то је већа концентрација румунских насеља, и што је даље одмицао XVIII век, то се демографска структура у тим областима мењала на штету Срба, а у корист Румуна. Рецимо, према попису Јохана Јакоба Ерлера из 1774, у Темишварској епархији било је 382 насеља, од чега 212 румунских (55,21%), 71 српско (18,58%), 38 српско-румунских (9,89%) и 6 румунско-српских (1,56%).

Разумљиво је да су карловачки митрополити, а нарочито архијереји поменутих епархија морали водити рачуна о томе да њихови румунски пастири и паства буду опскрбљени пре свега богослужбеном, канонском и школском литературом на румунском, те да се свештеници школују на свом матерњем језику. Штавише, на дворовима карловачких митрополита и подручних епархијских архијереја били су стално ангажовани појединци који су водили преписку и администрацију на румунском или преводили неопходне књиге, те не треба да чуди што се у њиховим архивама сачувао велики број аката писаних румунским језиком. Будући да се текст млађе редакције Душанова законодавства умножавао на подручју Карловачке митрополије током XVIII века, о чему сведочи чак десет сачуваних преписа, карловачки митрополити, као и старешине епархија у којима су Румуни чинили већину, настојали су да тај историјско-правни зборник учине доступним и њима. У окружењу темишварског владике Мојсија Путника свакако је било појединаца који су одлично познавали и српски и румунски језик, било да им је румунски био матерњи или не.

Рекло би се да је преводиоцу Душанова законодавства матерњи језик био румунски. Међутим, тај превод није дослован, а разлике из-

међу два текста не почивају само на грешкама које је преводилац прегледао, спорадичном неразумевању значења појединих речи, израза или синтаксичке логике, већ и на његовој свесној намери да се поједини прописи приближе политичким, друштвеним и економским приликама у којима је живео румунски живаљ на истоку Хабзбуршке монархије и њиховим обичајима, с циљем да се текст учини разумљивијим. Рецимо, средњовековна обрачунска јединица *ѿерѿера* прерачунавана је у тадашњи ситан бакарни новац *ѿошору*, *ѿолиѿуру*. Преводилац је водио рачуна и о томе да не увреди владајућу, римокатоличку веру исповест, па је „латинска јерес“ из предлошка свуда изостављена. Ставови према римокатолицима ублажени. Осетан је напор преводилаца да језик правне терминологије, када се, рецимо, говори о правним институтима, кривичним делима и казненој политици, духовним грешкама или судском поступку, учини разумљивим читаоцу, да прописе, неким случајевима упрости, не мењајући им смисао, а у неким да их додатно појасни. Ово је важно нагласити да се не би створила заблуда како су измене у румунском преводу Душанова законодавства, чије су упориште може препознати у тадашњим приликама у Провинцијалном сведочанство о његовој примени.

Рукопис с румунским преводом Душанова законодавства који је међу православним Румунима, али не као приручник за обављање судских надлежности архијереја и конзисторија међу верницима, већ из истих идеолошких и политичких побуда због којих се преписивао и кружило пре свега међу високим српским клиром Карловачке митрополије. Уз друге симболе и поруке, превасходно визуелне природе Душанов законик био је живи, писани сведок славе и величине некадашње, средњовековне српске државе, чијем су обнављању, макар и под врховном влашћу Хабзбуршке монархије, тежили првојерари Карловачке митрополије. Таквом циљу требало је да допринесе и његова градња свести о континуитету са средњовековном државом, чија је једина преживела установа била управо Црква, а елементи колективног историјског памћења и националног идентитета, попут штовања светих из средњовековних српских династија, Косовског завета и величања Српског царства, цара Душана и његова Законика, биле су упечатљиве манифестације и упоришта тог континуитета и његове улоге у државотворном програму Карловачких митрополита.

Поређење Румунског превода са сачуваним српским преписима Душанова законодавства из XVIII века, показује да се само у Ковиначком и Софијском препису, које је 1726. и 1728. године сачинио Стефан Стојковић, архијерејски егзарх београдско-карловачког митрополита, правни и историјски текстови нижу истим редоследом као

Румунском преводу: 1. Закон цара Константина Јустинијана; 2. Душанов законик; 3. извод из Епитимијног номоканона; 4. Српски летопис. Такође, постоје недвосмислена текстолошка поклапања Румунског са два српска преписа, али пошто у разликама између Ковиљског и Софијског Румунски не прати доследно ни један ни други, мора се претпоставити да ниједан од ова два преписа није послужио као његов непосредни предлошак, већ да је превођење текста Душанова законодавства и извода из Епитимијног номоканона извршено према једном, несачуваном препису млађе редакције Душанова законодавства из гране коју представљају Ковиљски и Софијски. Стога је издање приређено тако да се на наспрамним страницама дају упоредо текстови Румунског превода и Ковиљског преписа и њихови преводи на савремени српски језик. Пошто је Румунски превод Закона цара Константина Јустинијана из овог рукописа већ објављен у Букурешту 1971, у латиничкој транскрипцији и француском преводу, у овој књизи су објављени само Душанов законик и извод из Епитимијног номоканона, који и у српском предлошку и у румунском преводу чине текстуалну целину.

Поред уводних студија о рукопису и језику румунског превода, издање прате и детаљна објашњења, са посебним нагласком на богатом репертоару славизама, што је, иначе, упечатљиво обележје румунског превода, али и једна од одлика румунског језика од најстаријих времена. У коментарима се такође објашњавају разлике између предлошка и превода, побуде и разлози измена у тексту, једном речју, оне особености превода које показују како је румунски преводилац разумео српски текст. Најзад, издање је обогаћено и обимним речницима и регистрима румунског превода и његовог српског предлошка.

Прошло је више од једног столећа од када је рукопис са румунским преводом Душанова законодавства постао доступан за научна истраживања, нешто мање од тога откако су се подаци о њему појавили у научној литератури. Ипак, у нашој историјској и правноисторијској науци остао је готово незапажен. Њиме су се искључиво бавили румунски научници, у нашим академским круговима размењивана су само усмена обавештења, али није било интереса да се издањем учини доступним за научна истраживања. Научна равнодушност према овоме препису вероватно је почивала на језичкој баријери и чињеници да је реч о представнику млађе редакције Душанова законодавства. Сада су те препреке превазиђене, а проучавања рукописа, његова језика и околности настанка и употребе показала су да румунски превод Душанова законодавства има далеко већи значај од пуког куриозитета или још једног у низу преписа.

Трибина Библиотеке САНУ
Година XI, број 11

Издавач
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнеза Михаила 35

За издавача
академик Зоран Кнежевић, генерални секретар САНУ

Уредник
академик Миро Вуксановић

Стручни сарадници
Биљана Јоцић • Стасја Церовић • Данка Кужељ • Драгослав Боро

Технички уредник
Никола Стевановић

Штампа и повез
ЈП „Службени гласник“, Београд

Тираж 300 примерака

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81/82(049.32)

Трибина Библиотеке САНУ = The SASA Library Forum / уредник
Миро Вуксановић = editor Miro Vuksanović. – Год. 1, бр. 1 (2013)– .
– Београд : Српска академија наука и уметности, 2013– . – 24 cm

Годишње

ISSN 2335-0121 = Трибина Библиотеке САНУ

COBISS.SR-ID 205777164